
ПЕРШЫ БЕЛАРУСКІ РАМАН «ЗОЛАТА» ЯДВІГІНА Ш. І ВОПЫТ ЕЎРАПЕЙСКОЙ РАМАНІСТЫКІ

Раман «Золата» друкаваўся ў 1920 г. у газеце «Беларус» і з’явіўся вынікам творчай эвалюцыі Ядвігіна Ш. як пісьменніка-празаіка. Па ягоным літаратурным даробку можна прасачыць пуцявіны станаўлення беларускай прозы, якая за кароткі прамежак часу прайшла шлях ад фальклорнай першаасновы, літаратурнай апрацоўкі народных паданняў, казак і анекдотаў да сур’эзнага і ўдумлівага асвятлення чалавека і акаляючай рэальнасці. Ядвігін Ш. пачынаў з пераказу мясцовых легенд, апісанняў камічных сітуацый і анекдатычных выпадкаў з жыцця, але хутка перайшоў на больш высокую ступень мастацкага асэнсавання рэчаіснасці: з’яўляюцца ягоныя знакамітыя байкі ў прозе, алегарычныя апавяданні і прытчы, сацыяльна-бытавыя навелы. Адбывалася не толькі эвалюцыя жанравых форм – усё больш самастойным, змястоўным і складаным рабіўся ідэйна-тэматычны змест яго твораў. Мастацкі ўзровень кароткай прозы пісьменніка высока ацаніў М. Багдановіч: «У сваіх характарыстыках найбольш сказаў я аб п. Я. Ш. /.../ зь Ядв. Ш. вырабіўся такі пісьменьнік, што ня можна яго ставіць ніжэй крупных прадстаўнікоў таго ж жанру ў іншых літаратурах: гляньце, напр., на казкі Шчадрына, або гэтакія ж апавяданні Горкага, на байкі Ляманскага, — няўжо ж Ядв. Ш. горшы ад іх?» [1, с. 398]. М. Гарэцкі ў

«Гісторыі беларускае літаратуры» звянуў увагу на хуткае сталенне прозы Ядвігіна Ш. і адзначыў, што яго творчасць «стаіць у нашай літаратуры на пераходзе ад народніцкае, да нашаніўскае пары» [2, с. 287].

У творах Ядвігін Ш. праяўляў сябе як інтэлігент-гуманіст, мараліст, які балюча рэфлексуе з-за чалавечай недасканаласці і сацыяльнай несправядлівасці. Калі пісьменнік звяртаўся да адлюстравання свету міжчалавечых і міжасабовых стасункаў – у яго творах дамінаваў песімістычны настрой. Сведчаннем таму цэлы шэраг твораў: «Зарабляюць», «Бязрозка», «Дачэсныя», «Гаротная», «З бальнічнага жыцця». Апошняя навела аказалася прарочай, у ёй пісьменнік нібы прадбачыў акалічнасці канца ўласнага жыцця, якое завяршылася ў віленскім шпіталі ў поўнай самоце. Бязладзіцы чалавечага існавання ў алегарычнай паэме «Дзед Завала» аўтар проціпастаўляў ідэальнае, суладнае жыццё жывёл у заповітных нетрах пушчы. Звяры, як паказаў аўтар, у адрозненне ад людзей стварылі сапраўды гуманную супольнасць, таму галоўны герой паэмы ўцякае ў лясы і там знаходзіць супакоенне. Разважанні пісьменніка аб сутнасці чалавечай прыроды, аб яе цёмным, дысгарманічным пачатку падагульнены ў рамане «Золата», які, на жаль, Ядвігін Ш. не паспеў закончыць. Тым не менш тое, што створана, яскрава сведчыць аб аўтарскай ідэйнай задуме, дазваляе прасачыць варыянты далейшага сюжэтнага разгортвання і логіку развіцця характараў, ацаніць мастацтва пісьменніка як раманіста. Адзначым, у беларускай літаратуры можна назваць цэлы шэраг недапісаных, незавершаных тэкстаў, што з'яўляецца адным з паказчыкаў неспрыяльных умоў развіцця літаратуры і трагізму пісьменніцкіх лёсаў. Прыкладамі могуць быць творы М. Гарэцкага «Сібірскія абразкі» і «Камароўская хроніка», раманы «Крывічы» М. Зарэцкага, «Запіскі Самсона Самасуя» А. Мрыя. Заўчасныя смерці пісьменнікаў і рэпрэсіі абумовілі не толькі драматызм лёсаў аўтараў, але і іх твораў.

Маладая «нашаніўская» проза адчувала пільную патрэбу адарвацца ад фальклорнай асновы, ад апісальніцтва і эмпірызму перайсці на якасна новы ўзровень адлюстравання і аналізу рэчаіснасці, які б адпавядаў эстэтычным і грамадскім патрабаванням нацыянальнага адраджэння. Пры гэтым яна імкнулася адшукаць унутраныя схаваныя прычыны пэўных паводзін чалавека, даследаваць патаемныя бакі яго натуры. Як адзначыў І. Чыгрын, у гэты час «беларуская літаратура паступова набліжаецца да сваёй асноўнай задачы – глыбокага мастацкага выяўлення чалавека» [3, с. 14]. Раман «Золата» Ядвігіна Ш. стаўся першай спробай у беларускай літаратуры стварэння прозы буйнога жанру. Папярэднікаў у беларускамоўнай літаратуры ў аўтара не было, таму, маючы дастаткова багаты пісьменніцкі досвед, ён звяртаўся і да вопыту еўрапейскай раманістыкі, творча выкарыстоўваў вандроўныя сюжэты і матывы, распрацаваныя літаратурныя прыёмы, з дапамогай якіх выбудоўвае займальную, амаль дэтэктыўную інтрыгу, стварае псіхалагічна пераканаўчыя тыпы чалавечых характараў.

Раман Ядвігіна Ш. мусіў мець арыгінальную для тагачаснай беларускай прозы кальцавую кампазіцыю і пачынаўся, па сутнасці, з эпілогу. З таго, чым павінна была б заканчвацца сюжэтная лінія – са смерці дзіўнаватай жабрачкі Прузыны. Ніхто не ведаў, хто яна і адкуль прыблукала, затое паводзіны яе былі адметныя: яна з агідаю і страхам адмаўлялася ад грошай і маніякальна старалася абнавіць сваю вопратку, сцвярджаючы, што яна набрыняла людской крывёй. Адзіным скарбам, які жабрачка хавала ў маленькай скрыначцы, аказаўся залаты пярсцёнак з пекным чырвоным каменьчыкам. Так матыў смерці і золата ў цесным адзінстве быў адразу праяўлены ў творы. Такі пачатак, безумоўна, інтрыгаваў чытача, фарміраваў пэўны гарызонт чакання і настройваў на драматычны тон наступнага аповеду. Далей следаваў рэтраспектыўны пераказ гісторыі ўзаемаадносін галоўных герояў, Зосі Стрончык і Васіля Дубінскага, які відавочна павінен быў зноў вярнуцца да жабрачкі Прузыны, іх нешчаслівай дачкі. Кампазіцыйны прыём рэтраспекцыі шырока ўжывальны ў мастацкай літаратуры яшчэ з антычных твораў Сафокла і Эўрыпіда і плённа выкарыстоўваўся пісьменнікамі самых розных эпох, кірункаў і стыляў: у трагедыях Шэкспіра, у еўрапейскай «новай драме» канца XIX – пачатку XX стагоддзя, у творах рамантызму і рэалізму. Напрыклад, у гатычным рамане «Мельмант-вандроўнік» Ч. Мэцьюрына і рэалістычнай аповесці «Габсэк» А. дэ Бальзака. У эсе «Філасофія кампазіцыі» Эдгар По адзначаў выгоды гэтага кампазіцыйнага прыёму: «У лісце, які цяпер ляжыць перада мной, Чарлз Дыкенс, згадваючы пра маё даследаванне механізму “Барнэбі Раджа”, напісаў: “Ці заўважылі Вы, між іншым, што Годвін ствараў свайго “Калеба Уільямса”, пачынаючы з канца? Спачатку ён уцягнуў героя ў цэлы шэраг складаных сітуацый – так атрымаўся другі том, – а пасля ў першым томе паспрабаваў патлумачыць тое, што адбылося”.

Я не ўпэўнены, што Годвін рабіў усё *менавіта так*, — бо насамрэч тое, што ён гаворыць сам пра сябе, не зусім супадае са сцверджаннем містэра Дыкенса, аднак аўтар “Калеба Уільямса” занадта добры творца, каб не зразумець перавагаў, якія дае выкарыстанне такога прыёму» [4]. Такім універсальным выйгрышным прыёмам карысталася і руская літаратура, з якой Ядвігін Ш. быў добра знаёмы. Напрыклад, у творах Л. Талстога «Хаджы Мурат» і «Смерць Івана Ільіча», дзе аповед таксама пачынаўся са смерці героя. Для беларускай літаратуры такая нелінейная кампазіцыя рамана «Золата» была новай і нязвычайнай. З сучаснай літаратуры можна прыгадаць «Знак бяды» В. Быкава, дзе таксама перамешаныя некалькі храналагічных пластоў.

Асноўная сюжэтная лінія прадстаўлена ў рамане як рэтраспекцыя да пралогу-эпілогу і з’яўляецца нібыта аповедам старога чалавека, пераказаным аўтарам. *Мінула калькі гадоў. Прыязджаючы аднаго разу праз мястэчка С... захпіла мяне мяцеліца. Прышлося падначаваць. <...> Разгутарыўся я з падслепаватым дзедам-гаспадаром. <...> З-паміж розных яго апавяданняў*

адно ўрэзалася мне ў памяць. Вось яно [5, с. 86]. Такім чынам вобраз наратара аб'ектывізуецца і зліваецца з вобразам аўтара, які мае шырокія магчымасці пранікаць у свядомасць герояў, матываваць іх учынкi, паказваць эмацыянальныя зрухі. Такі наратар выступае як аб'ектыўны апавядальнік ці дасведчаны аўтар.

Нягледзячы на тое, што тэма золата заяўлена ў назве рамана і прагучала ў пачатку, тое, пра што паспеў напісаць Ядвігін Ш., не пра золата. Матыў грошай, золата і багацця не праяўлены ў надрукаванай частцы твора і не мае чаканага злавесна-дэманічнага ўвасаблення. Тэкст, які атрымаў чытач, – пра згубнасць непамерных чалавечых страсцей, інстынктаў, эгаістычных памкненняў. Усе сюжэтныя калізіі завязаны менавіта на нястрыманых жарсцях, якія вядуць да злачынства, разбурэння чалавечай душы і згубнага фіналу. Не ў добры час спыніўся на ноч у доме Стрончыкаў выпадковы падарожны, малады хлопец Васіль Дубінскі. Не на добрае ён адмяняе свае планы адправіцца ў Амерыку, а вырашае купіць закінутую пустку па суседству са Стрончыкамі, стаць гаспадаром і атрымаць прыхільнасць Зосі. Ракавой сталася сустрэча з гэтай дзяўчынай і каханне, якое зацьміла розум. Пад яе ўплывам ён становіцца забойцам Прузыны Сальнічышкі, што будзе чорнай кармай вісець над сям'ёй Васіля і Зосі. Расплатай будуць смерці малых дзяцей, а першая дзяўчынка, якая выжыве, атрымае пры хрышчэнні імя Прузына, што з'явіцца штуршком да самагубства Васіля, завяршэннем яго ўнутраных згрызотаў. У наданні дзяўчыны менавіта гэтага імені ён пабачыць знак вышэйшых сіл, напамін пра здзейсненае забойства. – *Якое ж вы імя маёй дачцэ далі? – спытаў Васіль. – <...> Ужо так бог судзіў, што на яе долю выпала такое імя: Прузына, Прузына! – Што-о-о?? – падымаючыся з-за стала, саўсім ціхім голасам выгаварыў Васіль. – Што-о-о?? Прузына?? Хто? Прузына? Хто? Мая дачка – Прузына?? І раптам дзікім, страшным голасам крыкнуў: – Пру-зы-на!!! – І хістаючыся крокам мінуў хату і выйшаў. – Пру-зы-на!!! Пру-зы-на!! – спярша ў сенцах, а пасля ўжо на дварэ чуваць быў гэты дзікі, страшны, нейкі жаласліва-шалёны крык. – Пру-зы-на-а-а!!! – і... сціх* [5, с. 136]. З забойства пачалася сям'я Дубінскіх, забойствам і закончылася. За злачынства бацькоў будзе несці адказнасць іх не ў чым не павінная дачка, бо менавіта яе гаротны канец аўтар апісаў у пачатку рамана.

Літаратуразнаўцы справядліва адзначаюць наяўнасць у рамана «Золата» рысаў рэалізму і рамантызму, элементаў дэтэктыву. Асноўныя мастацкія характарыстыкі рамана «Золата» палягаюць у рэчышчы неарамантызму з наборам адпаведных ідэйна-эстэтычных праяў і дэманструюць творчае выкарыстанне аўтарам здабыткаў еўрапейскай літаратуры гэтага кірунку. Праявілася паэтыка неарамантызму і ў акрэсленні мастацкага хранатопа, і ў абмалёўцы галоўных персанажаў рамана. Прасторава-часавыя межы твора размытыя: падзеі адбываюцца па-за сацыяльным кантэкстам ва ўмоўным

мястэчку Д... прыблізна ў канцы XIX стагоддзя, бо галоўнае, на чым засяроджваецца аўтар, гэта разбуральнасць і дысгарманічнасць чалавечай прыроды. Рухавіком сюжэтнай лініі рамана з'яўляецца дэманічная постаць Зосі Стрончык. З ёй звязаны рамантычная загадканасць, недасказанасць і няпэўнасць. Бацька і дачка Стрончыкі заўсёды выклікалі насцярожанасць у вёсцы. Яны прыхадні і не маюць трывалых каранёў у мястэчку, таму паказальна, што хата іх стаіць на водшыбе пры самым тракце. Жыццё бацькі і дачкі не настолькі звязана з зямлёй, гаспадаркай, даўняй традыцыяй, як у іншых местачкоўцаў, няма ў іх і ніякіх крэўных сувязей з тутэйшымі жыхарамі. Падазронае жыццё вядзе бацька, Мікола Стрончык, прымаючы па начах сумніўную кампанію і знікаючы разам з імі на цэлыя тыдні. Чым канкрэтна займаецца бацька – аўтар не ўдакладняе, але зразумела, што гэта справы цёмныя, па-за законам і чалавечай мараллю. *Гадавалася Зося, як тое ваўчанё. Маткі яна мала памятала. Чула толькі ад людзей, што чамусьці матку звалі цыганкай; што дома яна мала спатыкалася, больш па свеце цягалася* [5, с. 88]. Таму да Зосі Стрончык, хаця яна і вырасла нібыта на вачах месцічаў, асаблівыя адносіны: *Хадзіла яна, праўда, і да местачковых дзяўчат, бывала і на вечарынках, але моладзь – не толькі равесніцы, а нат і хлопцы, хоць украдкам ахвотна ўглядаліся – быццам цураліся яе* [5, с. 87].

Дадае дэманізму Зосі і нетыповая прыгажосць. Вось Васіль Дубінскі прыгледзеўся да Зосі і дзівіцца, як ён дагэтуль не прыкмеціў і гэтых валасоў чорных, не, нат не чорных, а быццам сініх, якія гвалтам хвалямі выбіваліся з-пад хустачкі... *А гэтыя вочы? Як дзве цёмныя хмары, па каторых час ад часу быццам міргане маланка! Гэтыя вочы так іншым разам глянуць умелі, што Васілю ажно жутка рабілася так блізка ля іх сядзець. Чула яго душа, што чаго б ні зажадалі такія вочы – ён, як малое дзіця, быў бы паслухмяны ім* [5, с. 95]. Вобраз гераіні рамана, неўсвядомленыя ёю дэманічныя, разбуральныя праявы ўласнага характару, суадносіцца з архетыпічнымі вобразамі носьбітаў злога пачатку. Такія вобразы з'яўляюцца скразнымі ў сусветнай літаратуры. Гэта, напрыклад, вобраз Дон Жуана ў творы Цірэ дэ Маліна «Севільскі свавольнік, ці Каменны госць» – адзін з першых твораў, прысвечаных вандроўнаму персанажу. Аўтар падкрэслівае амаральнасць свайго героя, зацятую ўпартасць дзеля дасягнення мэты. Гэта цэлая галерэя вобразаў літаратуры перадрамантызму, гатычнага рамана, дзе адмоўны персанаж вырастае да маштабнага злодзея, парушальніка чалавечай маралі і хрысціянскіх нормаў, які ў асноўным рухае дзеянне ў гатычнай прозе. Можна прыгадаць і вобраз Хіткліфа з рамана Э. Брантэ «Навальнічны перавал», якога разглядаюць як архетып змучанага байранічнага героя, носьбіта ўсеабдымнай знішчальнай страсці. Эгаістычнай саманадзейнай асобай, якая губіць жыццё каханай жанчыны, з'яўляецца Я. Арбенін з «Маскараду» М. Лермантава. Цікава, што цензура не прапусціла гэты твор

з прычыны «слишком резких страстей», і аўтар вымушаны быў істотна перапрацаваць п'есу. Глыбокія псіхалагічныя даследаванні эгаістычнага, разбуральнага пачатку чалавечай істоты пакінула літаратура рэалізму – гэты творы А. дэ Бальзака, Стэндаля, Э. Заля, Ф. Дастаеўскага, Л. Талстога, чый вопыт, бяспрэчна, таксама цікавіў беларускага пісьменніка.

Як паказвае Ядвігін Ш., зло ўласціва чалавечай натуры. Зося Стрончык выступае ў рамане эгаістычным маніпулятарам. Аслеplеная каханнем да Алёксы Гуронка і нянавісцю да канкурэнткі Прузыны Сальнічышкі, яна псіхалагічна падводзіць закаханага ў яе Васіля да забойства ненавіснай суперніцы. *Прузыну ты, Зося, утаніла: злосцю, нянавісцю сваёй утаніла ты яе. Не ты ж праз увесь час падгаворвала, пад'юджвала да помсты над гэтай дзяўчынай? Не ты ж столькі-то раз казалы, што Прузына і толькі Прузына ва ўсім вінавата – яна табе спакою не давала, яна табе замінала! Ты ўтаніла Прузыну... маімі рукамі ты ўтаніла яе...* [5, с. 120]. Забойства Прузыны адбылося спантанна, незапланавана, як нечаканы выкід накопленнага негатыву. Але значыць і такія спакойны, працавіты і шчыры хлопец, як Васіль, здольны на злачынства.

Ядвігін Ш. кладзе ў сюжэтную аснову ўсеўладную інстынктыўную дыхатамію «Эрас–Танатас», каханне, спалучанае са смерцю, злачынствам, забойствам. Героямі кіруе сляпая страць, якая становіцца прычынай няшчасця ўсіх персанажаў: забойцам становіцца прыстойны хлопец Васіль Дубінскі, каханы Алёкса вымушаны з'ехаць у Амерыку, на няшчасці, падмане і агульнай таямніцы забойства вырастае маладая сям'я Дубінскіх. Пісьменнік рэалізуе праз вобразы галоўных герояў рамантычную канцэпцыю – «зло ўнутры нас», дзе чалавек выступае галоўным разбуральнікам і найчасцей сам з'яўляецца прычынай уласных бед.

Выкарыстоўвае Ядвігін Ш. і распрацаваны рамантычны матыў праклятага месца, злучаны ў рамане з пусташшу, якая ляжыць побач з зямлёй Стрончыкаў. Калісьці тут адбылося забойства бацькі сынам і самагубства сына-забойцы. На праклятым месцы доўга ніхто не рашаўся сяліцца, бо некалькі разоў пажары знішчалі дамы смельчакоў. Гэтую пустку купляе Васіль, адмяніўшы з-за Зосі планы выехаць з грашымі ў Амерыку. Падобныя падзеі, якія адбыліся калісьці на пусташы, сіметрычна паўтараюцца з галоўнымі героямі ў канцы напісанай часткі рамана: забойства–расплата–самагубства. Матыў праклятага месца перайшоў у мастацкую літаратуру з фальклору, з легендаў і паданняў, сюжэтна звязаных з мясцовымі трагічнымі падзеямі. Назіраецца і адваротны працэс, калі творы мастацтва фарміруюць міфы і паданні, якія імітуюць фальклорныя творы. Гэты вандроўны матыў ахвотна і плённа выкарыстоўвалі пісьменнікі-рамантыкі, бо ён быў вельмі прыдатным для ўвасаблення і ілюстрацыі ідэі двухсвецця, перапляцення рэальнага і інфернальнага ў рэчаіснасці, служыў напамінам аб пару-

шанай справядлівасці і пакаранні. Дастаткова прывесці творы А. Радкліф, Г. Лаўкрафта, Э. По, М. Гогаля, Я. Баршчэўскага. Плённа гэты матыў выкарыстоўваецца і ў творах магічнага рэалізму, напрыклад, у рамане «Сто год адзіноты» Г. Маркеса.

Менавіта з набытай ва ўласнасць праклятай пусташшу звязваюць аднавяскоўцы ўсе беды маладой сям'і Зосі і Васіля. Злы рок нібыта вісіць над сям'ёй – паміраюць адзін за адным дзеці, гібее гаспадарка, няма згоды і спакою ў доме. *Насунуліся доўгія, цёмныя асеннія вечары, і ў хаце – пры той мяртвоце, якой веяла жыццё на сялібе Стрончыка, – рабілася жутка* [5, с. 130]. Варта адзначыць, што вобраз праклятага месца ў рамане нібы пашыраецца на ўсю краіну. Так, больш-менш шчаслівым выглядае той, хто вырваўся з яе абдымкаў і здолеў з'ехаць у Амерыку. Гэта родны брат Васіля Адам і старэйшы сын Зосі, якога яна адправіла за акіян. Тыя ж, хто застаўся тут, нібыта вырачаны на гібенне. Пасля смерці Васіля стары Стрончык зноў пачынае весці цёмныя справы са сваімі былымі сябрукамі, а ў якасці памагатага на сядзібе з'яўляецца небяспечная постаць Халімона – былога хаўрусніка Стрончыка. На гэтай трывожнай ноце аповед рамана «Золата» абрываецца.

Сюжэтная лінія рамана закранае распрацаваную сусветнай раманістыкай тэму сямейнага фатуму, калі за даўнія злачынствы продкаў расплачваюцца нашчадкі. Найбольшы досвед у мастацкім увасабленні гэтай тэмы мае вопыт перадрамантызму і рамантызму. Матыў справядлівай помсты і аднаўлення парушанай справядлівасці ляжыць у аснове першага гатычнага рамана «Замак Атранта» Г. Уолпала, твораў Г. Мастоўскай, Я. Баршчэўскага. Пэўным чынам гэты матыў карэлюе з творамі Э. Заля, генетычным фатумам натуралістычнага рамана, які абумоўлівае дэтэрмінацыю лёсаў герояў. Варта адзначыць, што творы Э. Заля ў перакладзе на рускую і польскую мовы карысталіся вялікай папулярнасцю сярод дэмакратычнага чытача вострай пастаноўкай сацыяльных пытанняў, імкненнем асэнсаваць навуковымі метадамі надзённыя праблемы рэчаіснасці. Яны аказалі істотны ўплыў на ідэйную атмасферу ўсёй культурна-мастацкай супольнасці Польшчы і Беларусі, на станаўленне польскага літаратурнага пазітывізму, на ўзмацненне рэалістычнага пачатку ў беларускай літаратуры. Сваю славетную 20-томную эпопею «Ругон-Макары» Э. Заля назваў біялагічнай і грамадскай гісторыяй адной сям'і ў гады Другой імперыі. У агульных заўвагах да рамана пісьменнік адзначаў свой намер разгорнута паказаць перапляценне біялагічнага плана з гістарычным і сацыяльным у жыцці некалькіх пакаленняў сем'яў Ругонаў і Макараў.

У сваім рамане Ядвігін Ш. далёкі ад натуралізму, і мастацкія задачы, якія ён ставіў у творы, відавочна іншыя. Але тым не менш чалавечы лёс дачкі Стрончыкаў Прузыны прадвызначаны на трагізм. Апрача рамантычнага матыву помсты праз пакаленні, сямейнага фатуму, на яе лёс уплывае спад-

чыннасць. Звар'яцелы ад пакутлівага шматгадовага адчування віны бацька, падступная маці і дзяцінства, якое, калі засноўвацца на апошніх дапісаных старонках рамана, прайшло сярод крымінальнікаў, хаўруснікаў дзеда. Спалучэнне ўсіх трагічных абставін проста выракала дзяўчыну на вар'яцтва, беды і пакуты. Невыпадкова ёй здавалася, што яе вопратка паступова набрыньвала крывёй.

«Золата» – гэта ўдалая спроба стварэння псіхалагічнага рамана з распрацаванымі, змястоўнымі характарамі. Пісьменніку ўдалося паглыбіцца ва ўнутраны свет герояў, паказаць матываванасць іх учынкаў, нават такіх спантаных, як забойства Васілём Прузыны. У творы ўдала перададзены ўнутраны драматызм герояў, намечана логіка развіцця характараў, ёсць цікавыя праявы «плыні свядомасці», якія можна заўважыць у асвятленні дынамічнага эмацыянальнага стану Васіля, нараджэння ў яго кахання да Зосі, сапраўдную апантанасць ёю. Пры ўсёй умоўнасці хранатопа і сацыяльнага кантэксту праявілася ўменне аўтара перадаць жыццёвыя з'явы пераканаўча, з жыццёвай паўнотай, немагчымай без стварэння аб'ёмнага, праўдзівага малюнка перажыванняў герояў. Гэта з'яўляецца значным дасягненнем маладой беларускай прозы, якая творча асэнсоўвала здабыткі еўрапейскага рэалістычнага рамана, літаратуры мадэрнізму і плённа выкарыстоўвала іх ў сваіх мастацкіх мэтах.

Тэма ўлады грошай добра распрацаваная ў сусветным мастацтве. Хаця матыў золата ў напісаных частках рамана не выяўлены, думаецца, што пісьменнік лагічна планаваў падыйсці да яго ў наступным аповедзе пра лёсы герояў. Гэта было б натуральным працягам назірання за далейшым развіццём нястрыманых чалавечых інстынктаў і жаданняў. Як разважаў галоўны герой аповесці Бальзака «Габсэк», сярод праяў чалавечай натуры адно з'яўляецца нязменным – інстынкт самазахавання і асабісты інтарэс. І ёсць адзіны ўніверсальны сродак гэта забяспечыць – золата. Адною з многіх тэм «Чалавечай камедыі» А. дэ Бальзака выступае тэма згубнай улады грошай, паступовай дэградацыі душы пад уладай золата. Бязмежная, усёпаглынальная прага багацця загубіла ўсё чалавечае ў старым Феліксе Грандэ. Золата і грошы дэфармавалі натуральныя пачуцці герояў у рамане «Бацька Гарыё». Можна дапусціць, што ў далейшых частках рамана «Золата» Ядвігін Ш. павінен быў бы выйсці на вядучы матыў золата і багацця, які, мяркуючы па паводзінах звар'яцелай Прузыны Дубінскай, спалучаўся б з паказам чалавечай дэградацыі, злачынствамі і крывёй.

Раман Ядвігіна Ш. «Золата» з'явіўся своеасаблівым завяршэннем «нашаніўскага» перыяду развіцця беларускай мастацкай прозы, узбагачэння яе апавядальніцкай культуры, выхаду на ўніверсальную праблематыку, раскрытую на адметным жыццёвым матэрыяле ў нацыянальна спецыфічным кантэксце. Апрача гэтага пісьменнік плённа выкарыстоўваў разнастайны

вопыт еўрапейскай раманістыкі, адаптуючы яго да сваіх мастацкіх задач. Аналіз рамана «Золата» дазваляе меркаваць, што творчасць Ядвігіна Ш. гэта не толькі пераход ад народніцтва да «нашаніўства», як сцвярджаў М. Гарэцкі, але і выхад на беларускую раманістыку ўсяго XX стагоддзя. Сінтэз здабыткаў маладой нацыянальнай і спелай еўрапейскай прозы дазволіў Ядвігіну Ш. зрабіць мастацкія адкрыцці, якія леглі ў аснову беларускай раманнай традыцыі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Багдановіч, М.* Выбраныя творы / М. Багдановіч. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1996. – 494 с.
2. *Гарэцкі, М.* Гісторыя беларускае літаратуры / М. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 479 с.
3. *Чыгрын, І.* Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага. – Мінск : Маст. літ., 1994 г. – 215 с.
4. *По, Э. А.* Філасофія кампазіцыі [Электронны рэсурс] / Э. А. По. – Рэжым доступу: <http://prajdzisvet.org/texts/prose/filasofija-kampazitsyi.html>. – Дата доступу: 10.03.2020.
5. *Ядвігін Ш.* Выбраныя творы / Ядвігін Ш. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 239.

Друкавалася [у] : Бурдзялёва, І. А. Першы беларускі раман «Золата» Ядвігіна Ш. і вопыт еўрапейскай раманістыкі / І. А. Бурдзялёва // Соловьевские чтения – 2020 : сб. науч. ст. – Минск : МГЛУ, 2020. – С. 108–115.